

גיטין ט"ז: - י"ז.

רבה בר בר חנה חלש,
עול לגביה רב יהודה ורבה [י"ג רבנן] לשילוי ביה.
בעו מיניה,
שנים שהביאו גט ממדינת הים,
צריכין שיאמרו בפנינו נכתב ובפנינו נחתם או אין צריכין?
אמר להם אין צריכין.
מה אילו יאמרו בפנינו גירשה מי לא מהימני?

אדהכי

אתא ההוא חברא שקלה לשרגא מקמייהו.
אמר: רחמנא! או בטולך, או בטולא דבר עשו.

למימרא דארומאי מעלו מפרסאי?

והתני רבי חייא

מאי דכתיב: אלהים הבין דרכה והוא ידע את מקומה (איוב כ"ח, כ"ג)
יודע הקדוש ברוך הוא בישראל שאין יכולין לקבל גזירת ארומיים,
עמד והגלה אותם לבבל.

לא קשיא,

הא מקמי דניתו חברי לבבל, הא לבתר דאתו חברי לבבל:

רש"י

הצרה - פרסאי:

שקלה לשרגא - שיש לפרסאים יום איד שאין מלויקין אור באותו יום חלא בבית ע"ז שלהו:

אמר - רבה בר בר חנה:

רחמנא או בטולך - או החביאנו צילך או הגלונו בכל בני עשו שהן מכבדין אותנו:

הבין דרכה - של תורה ולומדיה היכן היא ראויה להתיישב:

גזירה - שגזרין שמד שלא יתעסקו בחורה ולא יקיימו מצות:

והגלה אותן - לבבל בחורבן הבית:

הא מקמי דניתו חברי לבבל - בימי כשדים נבוכדנצר ואויל מרודך ובלשצר:

לכתר דאתו חברי - משכנש כורש את המלכות ומלך בבבל:

תוספות

הא מקמי דאתו חברי לבבל - פי' בקונט' חברי היינו פרסיים ומקמי דאתו חברי לבבל היינו בימי כשדים נבוכדנצר ואויל מרודך ובלשצר, ובתר דאתו היינו כשכבש כורש את המלכות ומלך בבבל. וקשה לר"י דעל כרחך חברים לאו היינו פרסיים דאמר בפרק עשרה יוחסין (קדושין דף עב.) הראני פרסיים דומין לחיילות של בית דוד, הראני חברים דומין למלאכי חבלה. ועוד דבפרק הבא על יבמתו (יבמות דף סג:) משמע דבימי ר' יוחנן אתו חברי לבבל, דאמרו ליה לר' יוחנן אתו חברי לבבל שגא נפל. ואומר ר"י דחברים הם אומה אחת שבאה בימי רבי יוחנן, וכשבאה לבבל הרשיעה את הפרסיים שהיו בבבל ואתקלקלו טפי מארומאי. וא"ת למאי דפי' בקונט' דמימי כורש באו פרסיים לבבל ובהגוזל בתרא (בי"ק קיז.) אמרינן דאמר ליה רב לרב כהנא עד האידנא הוה מלכותא דיוונאי דלא קפדי אשפיכות דמים השתא פרסיים נינהו וקפדי אשפיכות דמים, משמע דבימי רב אתו פרסיים לבבל. ואומר ר"י דהתם הכי פירושא עד האידנא הוה מלכותא דיוונאי שמושלים של בבל היו מיוונים ועכשיו המושלים הם פרסיים אבל לעולם פרסיים היו שם מימות כורש:

א. הגזירה - תוקפה ומשמעותה

1. רש"י סנהדרין ע"ד:

הני קוואקי ודימוניקי - כלי נחשת שנותנין בהם גחלים גבוהין הן ועומדין לפני שולחן מלכים להתחמם כנגדן:

היכי יהבינן להו - יום איד היה לפרסיים שנטולין כומרי עבודה זרה אור מכל בית ובית ומעמידין בבית עבודה זרה שלהם ומתחממין העם כנגדן, והיו נוטלין אף מבית ישראל בעל כרחם, היכי יהבינן להו ולא מסרי נפשיהו אקדושת השם הלך חק עבודה זרה הוא:

ואביה וכו' [שם שם י"ד] שאמר לו קל וחומר. וכיון דאמר נטל שרגא משמע דהאי עובדא היתה בלילה, וידוע דאין לבקר חולה בלילה, ונראה דהיו מוכרחים לבא בלילה, מפני ביטול בית המדרש, שביום עסוקים עם התלמידים בבית המדרש:

ג. דרגות שונות בשעבוד הגויים

מהר"ם שי"ף גיטין

גמ' או בטולא דבר עשו. דשיעבודו בישראל על תנאי והיה כאשר תריד ופרקת עולו כמו שנאמר הקול קול יעקב וגו' וא"כ עתה שעסקנו בדברי תורה לא יהיה ידו שולטת בנו משא"כ בשיעבוד עובדי כוכבים אחרים. ופריך למימרא וכו' שאין יכולין לקבל גזירת רומיים שגזרו שלא יעסקו בתורה וכפרשי"י שע"כ יהיה להם שליטה והשתא אתי שפיר נמי הא דמשני הא לבתר דאתי חברי וכו' סוף סוף במאי גריעי מרומיים כיון דגזירת הרומיים קשים עד שאין יכולים לקבל וכו' [אבל לפירושו גריעי חברי בשעה שעוסקין בתורה דברומיים אין יכולין לגזור שאר גזירות משא"כ חברי] וק"ל:

(נוסח אחר) רחמנא או בטולך או בטולא דבר עשו. כי אומה אחרת גדול הדאגה אם נותן להם הש"י שליטה. משא"כ זו כבר נתברך יעקב שיהיה גביר עליו ואין להם על ישראל רק כאשר תריד ופרקת עולו וכו' וא"כ כאשר אשב ואעסוק בתורה אין להם עלינו כלום:

בן יהודע

או בטולך או בטולא דבר עשו. אע"ג דגזרות הרומיים קשות מאד, וכמו שאמר יודע הקב"ה בישראל שאין יכולים לקבל גזירות הרומיים. נ"ל בס"ד אצל החכמים חברי שהם פרסיים קשים יותר, משום דשר של פרס בקש מהקב"ה שיכתוב לו רבנן בכרגא ונכתב לו, אך יש אומרים שלא נחתמה ויש אומרים דנחתמה ואח"כ נמחקה, ולכן שליטת פרס מגעת על תלמידי חכמים, ורק רופפת היא בידם, מה שאין כן שליטת עשו על חכמים יש לה ביטול, כי כלל גדול בידנו, כשהקול קול יעקב אין הידים ידי עשו, ולכן מאחר שהם חכמים חוששים מן החברים שהם פרס יותר מן הרומיים, מה שאין כן ישראל אותם המון העם שאין עוסקים בתורה המבטלת שליטת עשו, חוששים מן הרומיים יותר:

מהרש"א פסחים פ"ז:

לפיכך הגלה אותן לבבל כו'. גם שפזרן לבין העובדי כוכבים כדלעיל מכל מקום עיקר הגלות היה לבבל אי"נ שפזרן לבין העובדי כוכבים נתקיים בגלות חורבן בית שני והכא בגלות חורבן בית ראשון איירי שגלו לבבל והאי קרא בענין תורה כתיב י"ל דה"נ הכי קאמר דלכך לא הגלה אותן אלא לבבל כדי שיוכלו לעסוק בתורה דגזירות אכזריות של רומי יהיה להן ביטול תורה ומ"ד נמי מפני שקרוב לשונם ללשון תורה שלא יהיה להם קוצר המשיג והמושג בתורה ודו"ק:

שבת י"א.

ואמר רבא בר מחסיא אמר רב חמא בר גוריא אמר רב תחת ישמעאל ולא תחת נכרי תחת נכרי ולא תחת חבר תחת חבר ולא תחת תלמיד חכם תחת תלמיד חכם ולא תחת יתום ואלמנה.

רש"י שם

תחת ישמעאל - לשמשו:

ולא תחת נכרי - לדומים, שהיו רשעים יותר:

הנר - לומה מבני פרסיים:

התמיד חכם - הם יקניטו יענישנו, וכן יהוס ואלמנה, מפני קדמעתן מלואיה:

ספר הישר לר"ת (חלק החידושים) סימן קצ"ו

רב חמא בר גוריא אמר רב תחת ישמעאל ולא תחת גוי כו'. לשמשו קאמר שהגוי אכזרי הוא ואינו מרחמנו) על שמשו אבל ישמעאל מרחם. והאי דקאמר אי בטולך או בטולא דבני עשו שבני עשו מכבדין את ישראל יותר מכל האומות אבל ישמעאל אינו מכבדו ואינו (כעסו) (כועס) עם שמש שבביתו.

עין איה / שבת א / פרק ראשון / כז.

וא"ר ב"מ אר"יח ב"ג א"ר, תחת ישמעאל ולא תחת אדומי. מי שצריך לסור למשמעת איש בעל תאות שפלות, היא קשה מאד, כי אין לערוך שרירות לב של איש מתמכר לתאות נפשו, מ"מ אינו כ"כ קשה כמו להיות מסובל תחת עול אכזרי אשר לא ידע רחם. ישמעאלים הם שטופי זימה, מועשרה קבים זימה תשעה נטלה ערביא, ע"כ מדותיהם נשחתות והנתון תחתם יסבול הרבה. מ"מ גרוע מזה הנתון תחת אדום, האומה שמתנתה היא החרב, ודם ורצח הוא מבחירי תענוגיה, ע"כ תחת ישמעאל ולא תחת ארומי.

תחת אדומי ולא תחת חבר. גם האיש הרע שלמען אות בצעו אין מעצור לפניו גם להרע לזולתו ברעות היותר גדולות, מ"מ כ"ו שיש לפעולותיו סדר ומטרה תכליתית ויכול הנתון תחתיו לכוון לרוחו. אמנם גרוע מזה הוא מי שנטייתו היא רק להשחית ולחבל בלא מטרה תכליתית לתועלת עצמו. והם החברים שאמרו עליהם בעשרה יוחסין, הראני חברין דומים למלאכי חבלה, מוכנים להשחתה והפסד באין תכלית של תועלת גם לעצמם, זה העול הוא יותר כבד מהראשון, ע"כ תחת אדומי שמי"מ יש תכלית למאוויו, ולא תחת חבר הדומה למלאך חבלה באין תעודה תכליתית, ומי יכלכל רוח בער ומשחית כזה.

עין יזקה

מבני פרסיים דהא קשה למה תלה אותם שהיו בימי פרסיים וכי שלטו פרסיים בכל העולם שלא היה לתלות אותם אלא בפרסיים. ועוד וכי אז נולדו ומקודם לא היו לעם וגם עכשיו נאבד זכרם. אלא ודאי שהיו וגם עתה הם. והם מבני פרסיים ועודנו שלטו בבבל (ערכי הכנזים אות ה"ה):

ו' **הברא**. פרסאי (רש"י) ובמס' ביצה פ"ג [נ. ד"ה דאיכא חבדין דאמרו שם והאידינא דאיכא חברי כבבל פרשיי אומה רשעה שהיה בימי פרסיים. וכשכתב דף ו"א פרשיי אומה מבני פרסיים ולא פרסיים עצמם ע"כ. וא"כ נראה שהור שם רש"י ממה שפירש הכא ואולי טעות סופר הוא כדשיי ביצה וצריך להיות שהיו

עין יקב

ו' **הא לבתר דאתי חברי לבבל**. ואין להקשות לפי זה דחברי הם ג"כ אומה רשעה אמאי לא תני ג"כ ר' חייא שידע הקב"ה שאינם יכולין לקבל גזירת חברי לכך הגלה אותם לבבל י"ל דלכך נקט רומיים לפי שהם אומה חשובה בין כל האומות כשנדיאיתא ריש פ"ק הע"ז [ב:] שהיה מן הדאוי לגלות בידם ולא ביד אומה שפלה והיה מקוים היו צריה לדאש [איכה א] ע"ז קאמר לפי שידע שאין יכולים לקבל גזירות רומיים לכך לא הגלה אותם בידם וק"ל:

חברא
חברי הוא הנטוי במלכו לנהני הדת הפרסית (ורואסטרית), הקרויים גם אמנושיים (כג"כ), אלה היו מניחה בני שבט מדי טקיבלו אחר כך את תפקידי הכמורה, וככלל זה גם עיסוק מרובה בכשפים (ריש סבורים טזה מקור נתיבם "חבר" = מכשפים).

בזמן ששלטו הפרסים באין ובבבל, לא היה לבת החברים (שפכהנת היסטורית) היה שבט קטן לעצמו) מעמד חשוב יותר, אולם עם עליית השושלת הסאסאנית לשלטון בפרס (בראשית תקופת אמוראי כבל) נעשו החברים כגלי מעמד חקיק וכתבין תקופות טעות ודפו ודיכאו בני דתות אחרות.

דומאי ופרסאי

יש במלכו התייחסות השוואת בין מלכות רומי ("אדום") ששלטה בארץ ישראל ובין מלכות פרס ששלטה בבבל. היחס הכללי של השלטונות הרומיים היה קשה (למרות שהדברים השתנו מפעם לפעם כהתאם לשינוי האימפריה ולנורמים פנימיים שונים). הן משום שהשלטון הרומי היה ריכוזי יותר והמעצב יותר כחיים הפנימיים, והן משום שיהודים מרדו מפעם לפעם במלכות רומי כאשר היו מתחדשות גם נזירות כנגד קיום המצוות והמטרדות דוכאו ביד קשה. התופעות הכלכליות של האימפריה הרומית טמה להכבדה נביחה של עול המיסים, והתחזקות הנצרות גרמה לתוספת נזירות והכבדות לעומת זאת היה יחסם של השליטים הפרסיים נוח יותר, והיתה להם אוטונומיה פנימית נרחבת. מצב זה היה קיים כמידה רבה בימי השלטון הפרסי, אולם כאשר עלתה לשלטון השושלת הסאסאנית (בשנת 226 לספירה) הביאה עימה בתקף רב את הדת הורואסטרית ואת נהגיה ("חבריים", "האמנושיים") שהיה כידם כוח ניכר, והתעורבו כחיים של כל התישבים, והיהודים בכלל זה. השלטון נעשה נוקשה ומדי פעם היו נזירות חמוות כנגד רת ישראל.

4. בין השנים שיש - שפיט אלא הרביעי (3319 - 3389) מלכו מלכו כשירם בבבל: נבוכדנצר, איל מרהדך, ובלטצר (עיון רש"י). אותם השנים גלו ישראל לראשונה לבבל: בשנת ג' שכו. הגיע לבבל הגל הראשון של גלי ישראל בראשות יהויכין מלך יהודה, ובתוכם רוב מנין ורוב בנין של חכמי ופנהגי ישראל (התנ"ך והמסגר - ראה מלכים ב, כד, טז, וגיטין פה, א). שאר האומה גלתה אהר"ע עשרה שנים מאוחר יותר, משחרבו המקדש וירושלים בשנת ג' שלח (3388). התח יד הכשרים נהגו ישראל מתנאים טובים יחסית. ממשלת הפרסים בבבל. התחילה בשנת ג' שפט (3389), משכבו רדיוש ובורש את המלכות מיד בלשצר. גלות הכשרים היתה כאמור גלות נוחה. הפרסים לעומתם הכבדו על ישראל הרבה. לא רק יותר מן הכשרים שקדמום בבבל, אלא אף יותר מן הרומאים ששלטו בארץ ישראל (רש"י). גם הרומאים היו רגילים לגזור גזירות שמר על ישראל שלא יעסקו בתורה ולא יקיימו מצוות, ואף על פי כן העדיפו רבה בר בר חנה על פני הפרסים, ועיון מה שכתב בזה במהר"ם ש"ף [לפי זה, מה שאמרה הברייתא שהקב"ה הגלה את ישראל לבבל כדי שיוכלו ללמוד תורה ולקיים מצוות בנחת. הדברים מתייחסים לגלות הראשונה שבין יהויכין וצדקיהו. כוונת הדברים כנראה הוא, שמשום כך סיבב הכביה שהגלות הראשונה תהא לבבל, ולא תהא כמותה של השנייה שתחת יד הרומאים, לפי שידע שבאותו הפרק לא היו יכולים ישראל לעמוד בנזירות השמר של הרומאים]. ועיון רוספית (כאן, ושבת יא, א ד"ה ולא) שחלקו על רש"י ופירשו הדברים באופן אחר: הפרסים בתחילתם אף הם היו נוחים לישראל יותר מן הרומאים, אלא שבני רבי ויהנו באה אומת החברים ונהערכו בפרסים ועשאו רשעים ביותר.